

**Podrška upravljanju otvorenim
i FAIR istraživačkim podacima
putem nagrada i podsticaja**

NI4OS
Europe

Rješavanje krize reproducibilnosti

Naučna komunikacija podrazumijeva sve elemente istraživačkog procesa, ali najvidljiviji dio su sami rezultati u predstavljeni tradicionalnim publikacijama poput časopisa i knjiga. Izvorni istraživački podaci još uvijek se, po pravilu, ne objavljuju i najčešće nisu dostupni. Mnogi izdavači ne podržavaju nove i inovativne oblike naučne komunikacije, kao ni nove alate i usluge koji pomijeraju granice pisanog teksta i uvode nove medije, oblike i formate koji mogu biti mnogo efikasniji u predstavljanju rezultata naučnoistraživačkog rada. Takođe, preovlađujući kriterijumi u vrijednovanju naučnog doprinosa podstiču na izvještavanje samo o pozitivnim rezultatima.

Shodno tome, veliki dio istraživanja se ne može reprodukovati niti ponoviti, čime bi se dokazalo da su rezultati ispravni i bazirani na valjanim podacima, pa se tako naučna čestitost dovodi u pitanje.

Nekoliko izazova otežava pristup izvornim podacima istraživanja:

- **Ponovna upotreba:** podaci iz istraživanja se ne mogu iskoristiti za nove analize, rezultati se ne mogu potvrditi ili osporiti, a potrošena javna sredstva nisu u potpunosti i transparentno opravdana;
- **Kredibilitet recenzenskog postupka:** usljed selektivnog izvještavanja, manipulacije podacima i pristrasnosti istraživača, recenzija može biti nepouzdana;
- **Podrška metodološkoj utemeljenosti:** upotreba neadekvatne metodologije i statističkih metoda može se prikriti bombastičnom interpretacijom dijela rezultata istraživanja;
- **Razvoj računarskog okruženja:** promjene u računarskom okruženju, evolucija programskih jezika i nedostupnost programskog koda dovode onemogućavaju ponovne analize podataka;
- **Etička pitanja:** ugrožavanje naučne čestitosti fabrikovanjem i falsifikovanjem podataka;

- **Povjerenje:** povjerenje u nauku je poljuljano zbog tumačenja koja nisu u skladu s prikazanim podacima;
- **Javnost nauke:** nedostatak odgovarajuće komunikacije povećava jaz između javnosti, poslovnog sektora i naučne zajednice;
- **Vrednovanje:** neadekvatne metode vrednovanja naučnoistraživačkog rada na osnovu broja publikacija, broja citata i ugleda izdavača.

Pokret za otvorenu nauku predstavlja direktan odgovor na navedene izazove i apel za otvoreno i transparentno sprovođenje naučnoistraživačkog procesa, kao i saopštavanje naučnih rezultata.

Usklađivanje s politikama EU

Otvaranjem cjelokupnog životnog ciklusa istraživanja za javnost, otvorena nauka ubrzava sticanje novih saznanja. Transparentnost istraživačkih metoda, protokola, materijala, programskog koda i istraživačkih podataka, s druge strane, preduslov je za pronalaženje i ostvarivanje dostupnosti rezultata istraživanja u standardnim formatima unutar interoperabilne infrastrukture čime se ostvaruje reproducibilnost i omogućava njihovo višekratno korišćenje. Kada govorimo o upravljanju otvorenim istraživačkim podacima (engl. Open Research Data Management – ORDM), ti su preduslovi sažeti u FAIR principima koji pretpostavljaju da se podaci mogu pronaći, da su dostupni, interoperabilni i da se mogu višekratno koristiti, odnosno reprodukovati.

Evropska komisija je uvela obavezu otvorenog pristupa rezultatima, kao i njima pripadajućih skupova podataka, svih istraživanja finansiranih kroz programe Horizon 2020, Horizon Europe. Publikacije i skupovi podataka moraju biti dostupni u otvorenom pristupu putem veb stranica izdavača ili putem drugih mrežnih platformi poput institucionalnih, disciplinarnih ili tematskih repozitorijuma.

 The EU's open science policy

Pozitivne strane dijeljenja izvornih istraživačkih podataka

Dijeljenje podataka višestruko je korisno, a sve se više prihvata i u naučnoj zajednici zahvaljujući nacionalnim politikama, zahtjevima finansijera i ustanova ili zbog lične želje da se više doprinese zajednici i društvu u cjelini.

Koristi za istraživače:

- veća transparentnost i povjerenje
- lakše pronalaženje relevantnih istraživanja,
- mogućnost ponovne upotrebe, ponovljivost i provjerivost,
- ubrzavanje naučnih otkrića korišćenjem postojećih podataka kao i omogućavanje drugima da nastavu rad na podijeljenim podacima,
- jačanje naučne čestitosti tako što će se omogućiti provjera rezultata istraživanja,
- veća prepoznatljivost i ugled, kao i
- više prilika za buduće poslove i projekte.

Koristi za istraživačke ustanove:

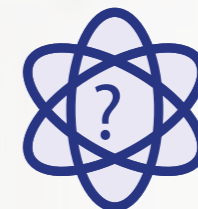
- povećana efikasnost kroz omogućavanje izvođenja većeg broja istraživanja na istim skupovima podataka,
- prezentacija visokokvalitetnih istraživanja globalnoj zajednici, kao i transparentnost prema poreskim obveznicima,

- dokaz o opravdanosti finansiranja istraživanja,
- više mogućnosti za učešće u novim projektima,
- privlačenje kvalitetnih naučnika i studenata,
- jačanje kredibiliteta,
- poboljšanje sistema kvaliteta i povećanje efikasnosti,
- osiguravanje produktivnosti uprkos ograničenim finansijskim sredstvima.

Koristi za finansijere naučnih istraživanja:

- ostvarivanje veće vrijednosti uložених sredstava,
- podizanje kvaliteta i izbjegavanje dupliranja naučnoistraživačkih aktivnosti,
- veći potencijal i brzina inoviranja, te kraći put od ideje do tržišne primjene,
- povećana provjerljivost rezultata istraživanja,
- ubrzana primjena novih naučnih

Ko je sve uključen?

istraživači

ustanove

donosioci politika

izdavači

biblioteke

finansijeri

Kako upravljati pravilima?

Sprovedenje ORDM i FAIR principa nije moguće bez definisanih pravila, posebno onih koja bi određivala napredovanje u zvanjima i pravila vrednovanja od strane finansijera. Jasno postavljena pravila i propisi motivišu sve učesnike u otvorenoj nauci i pripadajućim aktivnostima u njihovim svakodnevnim poslovima. Sadašnji sistemi vrednovanja bazirani su na kvantitativnim indikatorima, kao što su broj publikacija i citata, što je najjednostavniji, ali ne i optimalan način vrednovanja i poređenja naučnoistraživačkog rada. U većini zemalja i ustanova u procedurama vrjednovanja ne nagrađuju se posebno ORDM i FAIR aktivnosti. Trenutni sistemi vrjednovanja ne pružaju opipljive koristi za istraživače čak ni kada se preporučuje čuvanje i objavljivanje istraživačkih podataka.

- Razvoj i primjena šema sertifikacije (npr. infrastrukture za otvorenu nauku, politika otvorene nauke i usklađivanje planova upravljanja podacima i infrastrukture za istraživačke podatke sa FAIR principima na svim nivoima).
- Sprovedenje politika koje podstiču prakse otvorene nauke (npr. obavezna izrada plana upravljanja podacima, obavezno objavljivanje u otvorenom pristupu, uključujući skupove podataka i pripadajući softver).
- Dopuna aktuelnih pravila vrjednovanja i procjene uzimajući u obzir ORDM i FAIR načela (npr. u pravilima napredovanja, procedurama zapošljavanja, ocjenjivanju projektnih prijedloga, vrjednovanju institucija, sistemima raspodjele sredstava).
- Omogućavanje i propisivanje potpuno transparentnih uređivačkih politika u smislu objavljivanja i dostupnosti skupova podataka uporedo sa istraživačkim radovima u otvorenom pristupu (transparentan postupak recenzije, primjena licenci, etički problemi, dostupnost podataka i citiranje podataka).

Šta sve uzeti u obzir?

Da bi se prakse vrjednovanja naučnoistraživačkog rada transformisale u pravcu potvrde i priznavanja aktivnosti u okviru otvorene nauke, uključujući i ORDM i FAIR, potrebno je u njih uključiti i ocjenu individualnog istraživačkog rada za potrebe napredovanja, zapošljavanja i nagrađivanja, kao i zbirno ocjenjivanje istraživačkih grupa, ustanova i projekata za potrebe informisanih odluka o dodjeli finansijskih sredstava.

Aktivnosti koje je potrebno uzeti u obzir:

- Izrada i objavljivanje "Plana upravljanja istraživačkim podacima" (Data Management Plan – DMP).
- Objava skupova podataka.
- FAIR nivo objavljenih skupova podataka (npr. opis skupa podataka i cjelovitost prateće dokumentacije).
- Briga o podacima i recenziranje skupova podataka.
- Citiranje korišćenih skupova podataka.
- ORDM aktivnosti i na nivou projekta (npr. DPM, arhiviranje i objavljivanje skupova podataka).

Kako nagraditi?

Značajne promjene trenutnog sistema nagrađivanja u oblasti naučne komunikacije koje bi prepoznale i uzele u obzir i prakse otvorene nauke, uticaće i na ORDM aktivnosti. U tom unapređenom sistemu nagrađivanja treba postaviti kvalitet iznad kvantiteta i na taj način obezbijediti reproducibilnost rezultata. Ovo su neki od mehanizama za nagrađivanje pozitivnog pristupa prema FAIR podacima, brige o podacima, njihovom dugoročnom čuvanju i dijeljenju:

- Prioritet pri nabavci opreme i usluga.
- Dodatni bodovi u procesu vrjednovanja (npr. ocjenjivanje projektnog prijedloga, napredovanje u karijeri, raspodjela sredstava).
- Dodjela sredstava za:
 - o Kotizacije za konferencije.
 - o Članarine u željenoj organizaciji.
 - o Nadoknade za objavljivanje radova u otvorenom pristupu (pokrivanje APC troškova).

Kako podsticati promjene?

Podsticaji i nagrade za ORDM i FAIR sažeti su u desetak preporuka i povezanih aktivnosti koje je potrebno da primijene na svim nivoima svi relevantni učesnici sistema nauke i naučne komunikacije, kao i donosioci politika, te finansijeri istraživanja:

- 1. Uvođenje ORDM i FAIR elemenata u propise i pravilnike** – obavezno objavljivanje u otvorenom pristupu, uključujući skupove podataka i pripadajući softver, odnosno programski kod, obavezna izrada plana upravljanja podacima, razvijanje politika podrške za objavljivanje i arhiviranje podataka u skladu sa FAIR principima.
- 2. Kriterijumi za vrjednovanje i napredovanje na svim nivoima** – integracija ORDM i FAIR aktivnosti za procjenu i vrjednovanje istraživanja na svim nivoima: procjena prijedloga istraživanja, vrjednovanje institucija, sistemi raspodjele sredstava, nagrade za istraživanja, odnosno istraživačke projekte.
- 3. Podrška infrastrukturalama za istraživačke podatke** – organizaciona i finansijska podrška za razvoj i održavanje infrastrukture za otvorenu nauku, kao i za troškove zaposlenih saradnika, njihovu edukaciju i aktivnosti.
- 4. Unapređenje vještina, sposobnosti i svijesti o potrebi da se podaci dijele** – osposobljavanje i edukacija istraživača, studenata i pomoćnog osoblja, pružanje smjernica i treninga specifičnih za istraživačke discipline i učesnike.
- 5. Promocija načela etičnosti i naučne čestitosti** – usvajanje i sprovođenje politike naučne čestitosti na svim nivoima.
- 6. Podrška i podsticanje saradnje** – uspostavljanje infrastrukturne podrške, centra za pomoć korisnicima, imenovanje osobe odgovorne za podatke pri instituciji/organizaciji, prikupljanje i razmjena informacija o dobrim praksama i saradnja s nacionalnim i međunarodnim partnerima.
- 7. Ispravno navođenje autorstva, citiranje i metrika** – njegovanje kulture deljenja i korišćenja otvorenih istraživačkih podataka, olakšavanje i standardizacija dodjeljivanja uloga u kreiranju skupova podataka, kao i

njihovo citiranje i razvoj novih i inovativnih metrika za vrjednovanje kvaliteta i korišćenja skupova podataka;

- 8. Korišćenje sertifikacionih šema** – sertifikacija infrastruktura za otvorenu nauku, politika otvorene nauke i planova upravljanja podacima, usklađivanje infrastrukture za upravljanje podacima i planova upravljanja podacima sa FAIR principima i usklađivanje politika među učesnicima u otvorenoj nauci;
- 9. Korišćenje istraživačke infrastrukture** – podsticanje ORDM i FAIR principa kroz smjernice za korišćenje zajedničkih interoperabilnih istraživačkih infrastrukture;
- 10. Unapređenje izdavačkih praksi** – omogućavanje i propisivanje potpuno transparentnih uredničkih politika, objavljivanje i dostupnost skupova podataka uporedo sa istraživačkim radovima u otvorenom pristupu, razvijanje interoperabilnosti s drugim infrastrukturalama otvorene nauke, primjena transparentnih oblika recenzije i visokih etičkih standarda u naučnom izdavaštvu, omogućavanje automatizovane analize teksta i podataka.

Kako podržati?

ORDM aktivnosti obuhvataju planiranje upravljanja podacima, prikupljanje podataka i upravljanje njima tokom projekta, kao i po njegovom završetku, kroz arhiviranje i objavljivanje podataka. Tim aktivnostima treba pružiti odgovarajuću i dugoročno održivu organizacionu i finansijsku podršku.

Razvijanje svijesti kod svih učesnika neophodan je uslov za usvajanje politika otvorene nauke, razvijanje potrebne infrastrukture i integraciju ORDM i FAIR kriterijuma u ocjenjivanje i vrjednovanje istraživanja.

Pored toga, teme koje su u vezi sa otvorenom naukom, ORDM i FAIR načelima treba uključiti u kurikulume visokoškolskih ustanova.

- **Edukacija o ORDM i FAIR principima (osposobljavanje i edukacija naučnika, istraživača, studenata i pomoćnog osoblja, pružanje smjernica i obuka specifičnih za istraživačke discipline i učesnike)**

- **Uspostavljanje sistema podrške za brigu o podacima (infrastrukturna podrška, centar za pomoć korisnicima, imenovanje osoba odgovornih za podatke pri ustanovama, prikupljanje i diseminacija informacija o dobrim praksama)**
- **Ulaganje u razvoj i održavanje istraživačke infrastrukture otvorene nauke**
- **Ulaganje u obrazovne aktivnosti**
- **Finansiranje ORDM aktivnosti zaposlenih na nivou ustanove i projekata**
- **Subvencionisanje domaćih izdavača, časopisa i izdavačkih platformi**

Kako unaprijediti i promovisati?

- **Razvijanje svijesti o koristima upotrebe ORDM i FAIR**
- **Dodjeljivanje nagrada za značajne aktivnosti u okviru ORDM i FAIR na nacionalnom, institucionalnom i širem društvenom nivou**
- **Implementacija 'znački' otvorene nauke u repozitorijumima i katalozima istraživačkih podataka**

OORDM i FAIR mehanizmi nagrađivanja i podsticanja opisani u ovom dokumentu, s obzirom na različite faze implementacije otvorene nauke na nacionalnom i društvenom nivou, nisu u istoj mjeri zreli i primjenjivi u različitim državama. Pokušaj donosilaca politika, finansijera istraživanja, istraživačkih organizacija i visokoškolskih institucija da ih

istovremeno primijene vjerovatno bi proizveo slabije rezultate od postepenog uvođenja kroz sinergiju u manjim zajednicama, kao i sukcesivno djelovanje, tim prije što je i globalna rasprava o podsticanju aktivnosti otvorene nauke još uvijek u toku.

NI4OS-Europe će podržati ključne mehanizme nagrađivanja i podsticaja kroz podršku povezanim aktivnostima osiguravajući njihovo usklađivanje u regionalnom ekosistemu. Istovremeno, NI4OS-Europe prati relevantna zbivanja u Evropi težeći njihovoj primjeni u lokalnom kontekstu.

<https://ni4os.eu/>

The NI4OS-Europe project is funded by
the European Commission under the Horizon 2020
European research infrastructures grant agreement no. 857645

Content of this brochure is licensed
under a Creative Commons Attribution
4.0 International license